

ВАСИЛЬ ЩЕПАКІН

**«...МІЦНО ТИСНУ ТВОЮ РУКУ, ЛЮБ'ЯЗНИЙ
ФЕЛЬДАУ...» (ФЕНОМЕН ТВОРЧИХ СТОСУНКІВ
ОДЕСЬКОГО МУЗИКАНТА РУДОЛЬФА ФЕЛЬДАУ
ТА ГЕНРІХА ВЕНЯВСЬКОГО)**

В історії музичної культури України різних часів є чимало «білих плям», заповнення яких дає змогу повніше і багатогранніше оцінити її місце в європейському контексті розвитку музичного мистецтва. За наявності ґрунтовних наукових досліджень і окремих статей із питань розвитку музичної культури у південно-західному регіоні Російської імперії (Північного Причорномор'я) з його найбільшим культурним центром – Одесою (Е. Дагілайської¹, Я. Кацанова², Р. Розенберг³, автора цієї статті⁴ та ін.), а також справжніх літописів культурного буття цього міста у ХІХ ст., які залишив нащадкам внучатий племінник заснов-

¹ Дагилайская Э. Р. Из прошлого фортепианного исполнительства и фортепианной педагогики в Одессе / Э. Р. Дагилайская // Мастерство музыканта-исполнителя : [сб.]. – Вып. 2 / [редкол. : Т. Гайдамович и др.]. – М. : Сов. композитор, 1976. – С. 246–288.

² Кацанов Я. С. Из истории музыкальной культуры Одессы (1794–1855) / Я. С. Кацанов // Из музыкального прошлого : [сб. очерков]. – Вып. 1 / [ред.-сост. Б. С. Штейнпресс.]. – М. : Гос. муз. изд-во, 1960. – С. 393–459.

³ Розенберг Р. М. Музыкальная Одесса / Р. М. Розенберг. – Одесса : ред.-издат. отдел обл. управл. по печати, 1995. – 160 с.

⁴ Ідеться про такі праці В. Щепакіна: Камерне виконавство в Одесі наприкінці 1860-х – початку 1870-х рр. як приклад творчої взаємодії представників різних культур / В. М. Щепакін // Культура України : зб. наук. пр. – Вып. 36 / М-во культури України; Харк. держ. акад. культури ; за заг. ред. В. М. Шейка. – Харків : ХДАК, 2012. – С. 276–288; Віденський піаніст Рудольф Фельдау в музичному житті Одеси II половини ХІХ століття (за матеріалами періодичних видань) / В. М. Щепакін // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв : зб. наук. пр. / за ред. В. Я. Даниленка. – Харків : ХДАДМ, 2012. – С. 167–171. – (Мистецтвознавство : № 1).

ника «Північної Пальміри» О. Дерібас¹, постаті деяких музикантів-співтворців музичної історії Одеси і досі забуті, а численні аспекти діяльності багатьох яскравих творчих особистостей, які суттєво вплинули на розвиток музичної культури регіону і України загалом, і нині потребують детальнішого висвітлення й аналізу. У відродженні фактів з минулого, важливих для історії вітчизняної музичної культури, полягає актуальність цієї статті.

Об'єктом дослідження є музично-інструментальна виконавська культура Одеси другої половини XIX ст., предметом – творчі стосунки непересічної для музичної культури цього міста постаті піаніста, педагога, організатора гастролей багатьох музикантів Рудольфа Фельдау та скрипаля зі світовим ім'ям Генріха (у пресі тих часів – Генріха) Венявського. Мета статті – висвітлити діяльність Р. Фельдау в контексті його мистецьких і людських взаємин із Г. Венявським.

У грудні 1879 р. на шпальтах одного з номерів газети «Одесский вестник» у традиційному розділі «Театр і музика» були один за одним опубліковані два передруки з московських газет «Русский курьер» и «Русские ведомости». Перша цитата стосувалася Г. Венявського; на той час він страждав на тяжку серцеву хворобу, яка за кілька місяців стала причиною його смерті: *«Стан Генріха Венявського зовсім поганий, і він поганий ще більше тому, що знаменитий, настільки улюблений віртуоз, перебуваючи в Маріїнський лікарні і страждаючи на тяжку хворобу, є, водночас, людиною, родина якого, і родина не маленька, тільки і має для себе видатний таланти цього чудового скрипаля»*². У другій йшлося про вдалий виступ у Москві відомого одеситам піаніста-педагога Р. Фельдау: *«“Русские ведомости” інформують, що 30 листопада в залі московської міської думи давав концерт одеський піаніст п.[ан]*

¹ Дерібас А. М. Старая Одесса. Забытые страницы : ист. очерки и воспоминания / А. М. Дерібас. – К. : Мистецтво, 2005. – 416 с.

² Театр и музыка // Одесский вестник. – 1879. – 9 декабря.

*Фельдау за участю і деяких московських артистів. “Концерт, як за складом, так і за виконанням, можна назвати вельми вдалим. М’яка і виразна гра п. Фельдау дуже сподобалася публіці”*¹. На перший погляд, ці два повідомлення, не пов’язані одне з одним, поєднувало лише місто, у якому відбувалися описувані події. Проте детальний аналіз публікацій в одеській періодиці тих часів дає підстави з великою ймовірністю стверджувати дещо інше. Звернемося до деяких публікацій у тому ж «Одесском вестнике» від 1868 р., коли в «Південній Пальмірі», згодом у Криму з величезним успіхом проходили гастролі недавнього професора Петербурзької консерваторії (1862–1868) Г. Венявського, який перебував у зеніті своєї слави.

*«Сімнадцять років тому давали в Одесі концерт два брати Венявські, які звернули на себе загальну увагу своїми талантами і молодістю. І ось пройшли сімнадцять років, – і до нас знову повертається один із героїв тодішнього концертного сезону, Генріх Венявський, – у повній зрілості свого таланту і сил. У неділю, 9-го числа, він виступив уперше на нашій театральній сцені перед численною публікою і пожав численні лаври. Важко оцінювати цього артиста, тому що він досяг такого рівня, коли неможливого немає: незвичайний механізм, вражаюча точність і правильність гри, дивна повнота тону, довершена свобода смичка, – усе це такі якості, за яких артист вільно долає на скрипці все, що забажає. Слухаючи його, можна лише захоплюватися ним, але не оцінювати. Завтра, у вівторок, п. Венявський дасть другий концерт <...> Потім доля подальших концертів буде залежати від того, як їх сприйме місцева публіка Але в усякому разі сподіваємося почути п. Венявського й у кuartеті, для якого Одеса має тепер кілька достойних артистів»*².

¹ Театр и музыка // Одесский вестник. – 1879. – 9 декабря.

² [О первом концерте Г. Венявского] // Одесский вестник. – 1868. – 1 июля. За тих часів у місті працювали в численних концертах молоді талановиті скрипалі Ж. Франк, К. Бабушка, віолончеліст

Ще в анонсі цього концерту та ж газета інформувала читачів, що у виступах Г. Венявського візьме участь місцевий піаніст Р. Фельдау¹. Це ім'я, добре відоме принаймні з кінця 1850-х роках мешканцям різних регіонів півдня Російської імперії, насамперед Сімферополя, згодом Одеси, де музикант жив, працював фортепіанним педагогом і виступав у численних концертах упродовж трьох із половиною десятиліть, нині знає хіба що вузьке коло істориків вітчизняної музики та музичних краєзнавців (культурологів).

За інформацією з листування в лютому-березні 2010 р. правнучки цього майже забутого музиканта О. Г. Гербеєвої² з російським ученим, доктором історичних наук, науковим консультантом програми Першого російського національного каналу «Моя родословная» А. В. Сазановим, яке опубліковане в мережі Інтернет³, Рудольф Рудольфович Фельдау народився у Відні орієнтовно 1822 р., був австрійським підданим, римо-католицького віросповідання, а після одруження з Шарлоттою Робертівною Джаксон, онучкою графа М. С. Воронцова, вихованою в родині вельможного дідуся⁴,

М. Куммер, піаніст Р. Фельдау та інші, які неодноразово виступали перед місцевою публікою як ансамблеві камерні виконавці.

¹ Концерт Г. Венявського // Одесский вестник. – 1868. – 8 июня.

² Ольга Георгіївна Гербеєва, громадянка Болгарії, яка мешкає в м. Казанлик, лікар за фахом, у 2010 р. двічі зверталася на передачу Першого російського національного телеканалу «Моя родословная» з проханням надати більш детальну інформацію про свій родовід, у якому, серед інших, йшлося про її прабабу та прадіда – подружжя Шарлоту Робертівну Джаксон та її чоловіка піаніста Рудольфа Рудольфовича Фельдау.

³ Форум офіційного сайту програми Первого национального телеканала России «Моя родословная» [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://www.1tv.ru/sprojects_questions/si=5762

⁴ Шарлотта була донькою незаконнонародженого сина графа Михайла Семеновича Воронцова Роберта (Романа) Джаксона та Естель де Серр. Р. Джаксон народився в Англії, у графстві Норфолк, і виховувався в Англії в родині рідної сестри М. С. Воронцова Катерини Воронцової – леді Пемброк. Після переїзду Р. Джаксона до Росії М. С. Воронцов подарував йому маєток Магарач у Криму, де, ймовірно, й народилася

переселився до Росії. У Р. Фельдау та Ш. Джексона було двоє синів: Роман-Роберт (дідусь О. Г. Гербеєвої) та Орест.

Ще за часів мешкання в Сімферополі віденський піаніст виступав спільно з нечисленними місцевими музикантами. Одне з кількох повідомлень в одеській пресі про виступ Р. Фельдау, тоді ще мешканця Сімферополя, датується весною 1864 р. Безіменний сімферопольський кореспондент «Одесского вестника» сповістив одеситів про концерт цього піаніста, який відбувся 17 березня за участю деяких аматорів. «П.[ан] Рудольф Фельдау давно мешкає в Сімферополі. Це неабиякий піаніст. Його гра не вражає ефектами, і, здається, він сам не женеться за цими ефектами. Проте його гра подобається, зворушує <...> я завжди був прихильником цієї музики. Як про композитора, про п. Фельдау судити не беруся, – це не моя спеціальність. Знавці – і в нас не без них – кажуть, що він чудовий і в цьому <...> Відгуки знавців більш ніж схвальні»¹. У програмі концерту серед іншого були: Фантазія на мотив із «Норми» В. Белліні, скомпонована і виконана Р. Фельдау; Похоронний марш Ф. Шопена, Ноктюрн Ф. Шопена, німецький романс та Polca, які виконав Р. Фельдау; Дует з опери «Велізарій» Г. Доніцетті для двох фортепіано, який піаніст зіграв спільно з дівцею Є. Г. Жуковською, а також Романс Г. Венявського (партнер піаніста не був названий).

Наступного року з'являються й перші два повідомлення про виступи Р. Фельдау в Одесі: 18 березня у його ж концерті за участю аматорів, німецького хору «Гармонія» під керівництвом Г. Руфа, струнного квартету та скрипачки Ф. Морген (відбувся в біржовому залі)², а 23 березня – у залі Ришельєвського ліцею в концерті Г. Руфа³. Вочевидь

старша з чотирьох дітей Джексона – Шарлотта. У другій половині 1850-х років, ще до одруження з Р. Фельдау, Ш. Джексона брала участь як співачка в благодійних концертах, що проводилися в Сімферополі.

¹ * * Симферополь (Корреспонденция Од. Вестн.) / * * // Одесский вестник. – 1864. – 25 мая.

² [Анонс концерта Фельдау] // Одесский вестник. – 1865. – 18 марта.

³ [Анонс концерта Руфа] // Одесский вестник. – 1865. – 21 марта.

цього або наступного року Р. Фельдау з родиною переїжджає до Одеси, де і зосереджується його подальша, дедалі все більш багатовекторна тридцятирічна музична діяльність. У наступні роки, до приїзду з концертами до Одеси Г. Венявського, Р. Фельдау постійно виступав перед одеськими слухачами, виконуючи численні сольні й ансамблеві (з місцевими музикантами) твори. Найяскравішими стали виступи в травні 1866 р. в Одесі скрипаля-гастролера єврейського походження Ф. Консоло, з яким грав Р. Фельдау¹. У 1867 р. в анонсі концерту піаніста в «Одесском вестнике» відзначено: *«Концерти п.[ана] Фельдау завжди були характерними і своєрідними: їм притаманна строгість і серйозність програми, яка приваблювала багато публіки»*².

У 1868 р. після кількох одеських концертів Г. Венявського і двох так званих «сеансів класичної музики», які затримали скрипаля в цьому місті, кореспондент «Одесского вестника» відзначив що *«<...> всі концерти, які дав цей артист у театрі, були переповнені публікою; тільки під час останнього з них, 10 липня, багато лож другого ярусу було не зайнято; на двох же сеансах класичної музики публіка збиралась у значно меншій кількості, тоді як кожний сеанс являв, можна так казати, чотири концерти водночас, як за числом артистів, так і за обсягом н'ес <...> Наприклад, відома музичному світові елегія Ернста, яку виконав п. Венявський у концерті 16 липня, порівняно з третьою частиною квінтюру [квінтету – В. Ш.] (si-betol) Мендельсона-Бартольді – як крапля в морі»*³. Не викликає сумніву, що серед артистів, які виступали з Г. Венявським у «сеансах класичної музики», був і Р. Фельдау. Підтвердженням слугує те, що саме з ним

¹ [Анонс прощального концерта Ф. Консоло с участием Р. Фельдау] // Одесский вестник. – 1866. – 28 мая.

² [Анонс концерта Р. Фельдау] // Одесский вестник. – 1867. – 23 марта.

³ [О втором сеансе классической музыки г. Венявского] // Одесский вестник. – 1868. – 16 июля.

наприкінці липня – у серпні того ж року Г. Венявський здійснив концертне турне містами півдня Росії і Криму. Про враження публіки від їхніх виступів і щирість прийому гастролерів місцевими шанувальниками музики свідчить кореспонденція «Одесского вестника» з Феодосії: *«17 і 23 серпня у нас давав концерти відомий скрипаль п. Венявський за участю нашого знайомого і поважного піаніста п. Фельдау. Вони пожали в нас численні лаври у вигляді оплесків, букетів тощо, і, серед іншого, у вигляді чудової картини “Вигляд Феодосії”, яку подарував їм І. К. Айвазовський. Після другого, останнього, концерту 23 числа, деякі з молодих людей, дізнавшись про намір артистів виїхати наступного дня з Феодосії, запросили їх до клубу, де пригощали до світанку, а рано-вранці вирушили, разом із ними і з оркестром музики, на пристань до пароплаву, що прибув, на якому мали відплисти артисти. Тут, за бокалом шампанського, відбулося остаточне прощання»*¹. Вочевидь саме під час цієї гастрольної подорожі між музикантами зав'язалася дружба, яка тривала аж до смерті Г. Венявського.

Подальші творчі шляхи Г. Венявського і Р. Фельдау розійшлися на одинадцять років. Г. Венявський здійснив спільно з А. Рубінштейном дворічне виснажливе з фізичного і психологічного боку гастрольне турне містами Америки (1872–1874), працював професором скрипкової гри в Брюссельській консерваторії (1875–1877), а потім знову повернувся до концертної діяльності. Р. Фельдау займався приватною музично-викладацькою практикою в Одесі, регулярно виступав у концертах, серед яких було чимало благодійних (зокрема – на користь місцевих німецького, єврейського, слов'янського товариств), спробував заснувати власний музично-торгівельний бізнес (на початку 1870-х років відкрив в Одесі магазин музичних інструментів, насамперед, роялів з Європи), який, вочевидь, не приніс йому прибутку (у сере-

¹ Онискевич Я. Феодосия / Я. Онискевич // Одесский вестник. – 1868. – 3 сентября.

дині 1870-х років оголошення про функціонування цього магазину зникають із рекламних повідомлень в одеських газетах). Набагато вдалішою виявилася діяльність Р. Фельдау у справі організації концертних виступів у місті видатних музикантів-гастролерів – солістів та колективів. За попередніми домовленостями після листування з ним лише у другій половині 1870-х – на початку 1880-х років Одесу відвідали такі яскраві постаті, як віденська оперна співачка з європейським ім'ям М. Вільт (неодноразово), видатна російська піаністка А. Єсіпова, іспанський скрипаль і композитор П. Сарасате, віолончеліст європейської слави Д. Поппер, популярні в Європі Флорентійський струнний квартет на чолі з Ж. Беккером, Шведський жіночий вокальний квартет та ін.¹

Після вдалого турне з Г. Венявським Р. Фельдау, можливо, натхненний цим успіхом, неодноразово здійснював гастрольні подорожі півднем Росії (Північне Причорномор'я, Північне Приазов'я, Крим, Кавказ, закаспійські землі, Київ, Харків, Єлисаветград тощо) і навіть країнами Європи (Австрія, Німеччина, Франція та ближча до Одеси Румунія). У деяких з цих подорожей іноді його партнерами, яким піаніст вправно акомпанував, ставали відомі співаки: Е. Ноден (1881), А. Барбі (1888) та ін.

Виступи Р. Фельдау в Одесі завжди рясно віддзеркалювалися в місцевій пресі, у якій серед авторів рецензій були як його прихильники, так і суворі критики. Одним з останніх, найбільш непримиреним в оцінці музичних здібностей музиканта, був багаторічний кореспондент різних одеських періодичних видань, колишній вихованець Брюссельської консерваторії скрипаль І. М. Кузьмінський², який майже по-

¹ Докладніше про це йдеться у роботі автора цієї статті: Щепакін В. М. Віденський піаніст Рудольф Фельдау в музичному житті Одеси II половини XIX століття (за матеріалами періодичних видань) / В. М. Щепакін // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв : зб. наук. пр. / за ред. В. Я. Даниленка. – Харків : ХДАДМ, 2012. – С. 167–171. – (Мистецтвознавство. – № 1).

² У періодиці І. М. Кузьмінський підписувався як Бемоль або Б.

стійно нагороджував піаніста такими епітетами, як «салонний», «жантильний», «маленький», «мізерний» тощо, дорікаючи Р. Фельдау за його слабкий звук, постійне намагання брати акорди *arpeggiato*, відсутність відчуття стилю при виконанні класичних творів. Головною тезою І. Кузьмінського було те, що цей піаніст здатен виконувати гарно лише салонні мініатюри. Критик також неодноразово звинувачував Р. Фельдау в тому, що він, спекуючи на заслуженій славі багатьох своїх іменитих партнерів, не відповідаючи їхньому рівню, грав із ними в концертах, і, таким чином, намагався завоювати авторитет у музичних колах і елементарно заробити на цьому. І. Кузьмінський критикував і педагогічні здібності Р. Фельдау. Ще в 1869 р. критик, не називаючи прізвищ, проте з імовірним натяком на цього піаніста, писав: «У результаті якого процесу німець, який мирно займався у своєму фатерланді ковбасним виробництвом або випіканням дуже смачних пиріжків, в Одесі перетворюється на учителя музики і знаходить не тільки учнів, а й шанувальників свого уявного таланту?»¹.

У 1874 р., після традиційного щорічного весняного концерту Р. Фельдау, І. Кузьмінський так висловився про піаніста: «Гра Фельдау характеризується, насамперед, відсутністю особистої ініціативи й індивідуального характеру. Він позбавлений здібності вловити, відтінити і передати навіть найяскравішу, найхарактернішу думку автора, і всі н'єси, які він виконує, постійно плавають на тому самому фоні брудно-сірого, невизначеного кольору, тому загальне висвітлення композиції має такий саме колорит. Звідси прямі наслідки: крайня монотонність і сонливість»². Розкритикувавши виконання Р. Фельдау Балади Ф. Шопена ля-бемоль мажор, Маршу Ф. Шуберта і

¹ Бемоль [Кузьминский И. М.]. Музыкальная хроника. I. Несколько слов о музыкальной критике, провинциальной в особенности. Её обязанности / Бемоль // Новороссийский телеграф. – 1869. – 9 марта.

² Бемоль [Кузьминский И. М.]. Музыкальная хроника / Бемоль // Одесский вестник. – 1874. – 30 марта.

Полонезу Ф. Ліста, рецензент наголосив, що маленькі п'єси піаніст виконує «мило і приємно», підтверджуючи свій профіль салонного піаніста¹. Найзапекліша полеміка з приводу рівня виконавського таланту піаніста, у яку був втягнений сам Р. Фельдау, точилася в 1875 р., коли після виступів цього музиканта в деяких ансамблях із «Флорентійським квартетом» той же І. Кузьмінський уцент розкритикував піаніста, який, за словами рецензента, «*навіть не розуміє, що псує виконання чудових музикантів, купається в променях чужої слави*»², а далі, порівнюючи фаховий рівень Р. Фельдау і учасників квартету, назвав його «*ліліпутом поруч із атлетами*»³, закидаючи останньому повну відсутність поняття про стиль музики, яку він виконує.

Іншу думку стосовно гри Р. Фельдау висловлювали зарубіжні фахівці. Так, за даними «Одесского вестника», восени 1872 р. цей музикант, «*<...> будучи проїздом у Парижі, звернув на себе втішну увагу тамошніх цінителів музики. Журнал "L'art Musical", описуючи музичний вечір, на якому, серед кількох музичних знаменитостей грав і п. Фельдау, відзивається про нього, як про піаніста, у якого фортепіано стає вельми співучим інструментом. За словами цього журналу, п. Фельдау, маючи механізм, який дає йому змогу долати всі труднощі, які є у творах Шопена, Ліста, Шумана, Бетховена, Рубінштейна та ін., майстерно переходить від найбурхливіших fortissimo до низки звуків гармонічних, ніжних, таких, які нестять слух і добре нюансуються, і що взагалі п. Фельдау – артист, який заслуговує на увагу <...> В інших музичних журналах говорять про гру п. Фельдау не менш утішно*»⁴.

¹ Бемоль [Кузьминский И. М.]. Музыкальная хроника / Бемоль // Одесский вестник. – 1874. – 30 марта.

² Бемоль [Кузьминский И. М.]. Музыкальная хроника / Бемоль // Одесский вестник. – 1875. – 23 апреля.

³ Там само.

⁴ [Отзывы зарубежных газет об игре Р. Фельдау] // Одесский вестник. – 1872. – 22 декабря.

Відповіддю на критику І. Кузьмінського став і лист самого Р. Фельдау до редактора «Одесского вестника». У листі піаніст навів чимало прізвищ відомих європейських музикантів, які в різні часи прихильно відгукнулися про його майстерність: Г. фон Бюлова, Ед. Гансліка, К. Ф. Беккера та ін.¹ А далі автор листа зазначив: *«Якщо артист протягом багатьох років, в одному й тому ж місті, працюючи як учитель і концертант, при цій подвійній його діяльності, демонструє лише прагнення до доброго і серйозного, то неже він не заслуговує на більш серйозну критику, ніж памфлетна критика п. Бемоля»*².

Попри сутєву і, ймовірно, загалом, небезпідставну критику у публікаціях цього і деяких інших дописувачів музично-виконавських здібностей Р. Фельдау, його партнерами в Одесі, окрім Г. Венявського, у різні роки ставали майже всі місцеві професійні музиканти і безліч гастролерів. Серед них – знакові для російської, української і європейської культур імена. Це скрипалі: Ф. Консоло (справжнє ім'я Іехіель Нахман Сфарді – італійський єврей), який гастролював містами Європи; колишній музикант театрального оркестру, скрипаль і альтист Я. Л. Россет (Росетті), керівник літніх садових оркестрів, «одеський Штраус», як його називали в місті; угорський скрипаль і композитор М. Гаузер; чех К. Бабушка, який молодим музикантом приїхав до Одеси і виступав як соліст і учасник камерних концертів, а згодом працював у Москві; ще один чеський музикант, скрипаль із європейським ім'ям Ф. Ондржичек; австрієць Ж. Франк, який вважався найкращим скрипалем у місті наприкінці 1860-х – початку 1870-х років; російські музиканти В. Безекірський, соліст оркестру Большого театру в Москві, відомий у Росії скрипковий педагог, та А. Пестель, який у різні роки виступав та викладав скрипкову гру в Харкові, Одесі та інших містах півдня Російської

¹ Фельдау Р. Письмо к редактору Од. вест. / Р. Фельдау // Одесский вестник. – 1875. – 2 мая.

² Там само.

імперії; поляк В. Любинський, який гастролював у Росії в 1870-х роках; німці Г. Гене, який виступав як капелмейстер садових оркестрів, альтист у вечорах камерної музики; А. Ейхгорн, військовий капелмейстер, який також брав участь в камерних вечорах в Одесі, згодом працював військовим капелмейстером у Середній Азії, один із найперших музичних етнографів і фольклористів нинішнього Узбекистану; відомий в Одесі педагог Г. Фріман; видатний іспанський скрипаль і композитор П. Сарасате; російський єврей, скрипаль зі світовим ім'ям А. Д. Бродський; вихованка І. Гржималі в Московській консерваторії О. Вонсовская та ін. Із Р. Фельдау виступали також відомі в Одесі віолончелісти (німці М. Куммер і Л. Гарпф; вихованець Празької консерваторії віртуоз С. С. Глазер; ще один музикант чеського походження, вихованець Ю. Давидова В. Венігер); італійський «король контрабасистів», як про нього писали сучасники, Дж. Боттезіні; численні виконавці на духових інструментах із когорти солістів оркестру Г. Гене «Філармонія-Німеччина»; відомий у Європі «Флорентійський квартет». Серед вокалістів – партнерів Фельдау були: оперна співачка і театральна актриса Є. П. Кадміна; примадонна Віденської опери М. Вільт; знаменитий італійський тенор (за національністю француз) Е. Ноден; італійська камерна співачка з європейським ім'ям А. Барбі, чудова польська співачка М. Зембріх (Марцеліна Коханьська), численні солісти італійської та російської опери в Одесі та ін. Р. Фельдау акомпанував також багатьом місцевим музикантам-любителям і юним артистам, які лише розпочинали творчий шлях: учениці одеського викладача співу Г. Руфа, доньці кантора одеської Міської синагоги співачці Е. Абрас, своїй учениці піаністці М. Родеус, юному скрипалеві К. Думчеву та ін. Нерідко саме участь Р. Фельдау в концертах юних музикантів гарантувало увагу публіки до їхніх виступів. Про його високий рівень акомпаніатора можна судити з відгуку в пресі про концерт колишньої одеситки Ж. Бай, у якому, серед іншого, йшлося про те, що ця «<...> дуже досвідчена співачка <...> у критичні моме-

нти <...> розсудливо надавала першу роль піаністу, який виконав замість співачки найбільш проблемні пасажі <...> Р. Фельдау грав, як завжди, приємно, і дуже майстерно акомпанував. Публіка оцінила його зусилля»¹.

Наступна зустріч Р. Фельдау з Г. Венявським відбулася в Одесі навесні 1879 р., під час останнього в житті скрипалья концертного турне. Звітуючи про два концерти в Одесі 9 і 11 лютого 1879 р. Г. Венявського, який цього разу виступав спільно з яскравою співачкою Д. Арто й акомпаніатором Н. Б. Еммануелем² при силі-силенній слухачів, І. Кузьмінський із жалем писав таке: «Тепер цей чудовий, граціозний скрипаль постав перед публікою у вигляді слабкої, кволої, виснаженої людини, яка викликала загальне співчуття. Неможливо собі уявити, як глибоко були засмучені всі його численні друзі, які знали знаменитого артиста у кращу пору його діяльності. Будемо сподіватися, що наука лікарів зуміє відновити сили хворого і повернути його мистецтву, прапор якого він ніс так високо і з такою гідністю. Хвороба п. Венявського не могла не накласти відбиток на його гру. Проте нерідко бували хвилини, коли скрипаль, як поранений лев, стрепенувившись, знов оволодівав усіма своїми багатими ресурсами, і тоді поставала вражаюча картина: знесилля і хвороба перероджувалися на міць і силу. Такою є таїна мистецтва, якою володіють лише нечисленні обрані! Таким чином, були п'єси, як, наприклад, полонез А-Dur свого компоування, "Airs Hongrois" Ернста, які були виконані із блиском і захопленням, якими завжди характеризувалася гра п. Венявського. До речі, зазначу, що часті і при тому наглі хворобливі напади в п. Венявського ставали причиною змін програм і днів концертів у нинішній його подорожі Росією»³.

¹ А. Б. Современная летопись [О концерте г-жи Жени Бай] / А. Б. // Одесский вестник. – 1877. – 4 августа.

² У наступні десятиліття Н. Б. Еммануель став одним із провідних російських оперних капельмейстерів.

³ Бемоль [Кузьминский И. М.]. Хроника. Концерты Дезире Арто и Генриха Венявского / Бемоль // Одесский вестник. – 1879. – 16 февраля.

Тими ж днями одеські газети анонсували участь Г. Венявського у черговому щорічному концерті Р. Фельдау¹, проте тяжка хвороба скрипаля стала на заваді його виступу². З цього приводу І. Кузьмінський вкотре розкритикував піаніста, який, за словами рецензента, «спритно влаштує свої концерти» і знав про неможливість участі Г. Венявського ще коли замовляв друк афіш, проте, щоб не втратити прибутку, сповістив про це публіку лише в день свого концерту³.

Невдовзі, у відповіді на цей випадок І. Кузьмінського, Р. Фельдау на шпальтах «Одесского вестника» навів лист до нього Г. Венявського від 24 березня 1879 р., у якому скрипаль стверджував, що сам запропонував взяти участь у концерті давнішнього друга, не знаючи, що хвороба не дасть змоги це здійснити. Серед міркувань про нікчемність більшості музичних критиків як таких і неприємних епітетів на адресу представників цієї професії, у цьому листі були такі слова: «<...> Мій люб'язний Фельдау, ми обидва постраждали, ти від пера, я від "Bistouri" [хірургічного ножа або скальпеля – В. Ш.], проте, ймовірно, ти не стільки постраждав морально, скільки я фізично. Тож міцно тисну тобі руку як старий і незмінно відданий тобі друг Генріх Венявський»⁴. Ця публікація, у якій геніальний скрипаль по-дружньому небайдуже відреагував на несправедливе звинувачення І. Кузьмінським Р. Фельдау, безумовно сприяла підвищенню авторитету останнього – якщо, можливо, не як музиканта-фахівця, то, безсумнівно, як благородної людини.

1 серпня 1879 р. в «Одесском вестнике» опубліковано інформацію про виступ Г. Венявського – останню в одеській пресі. Севастопольський кореспондент газети сповістив чи-

¹ [Объявления] // Одесский вестник. – 1897. – 18 февраля.

² Хроника // Одесский вестник. – 1879. – 18 февраля.

³ Бемоль [Кузьминский И. М.]. Музыкальная хроника / Бемоль // Одесский вестник. – 1879. – 9 марта.

⁴ Фельдау Р. Письмо к редактору / Р. Фельдау // Одесский вестник. – 1879. – 1 апреля.

тачів, що «<...> між різних приїжджих артистів нас відвідав і соліст Його Величності скрипаль Генріх Венявський. Хвороба славного артиста не заважає доставляти нам високе естетичне задоволення»¹.

Наступною інформацією в Одесі про Г. Венявського стало сумне грудневе повідомлення з московської газети, процитоване на початку цього дослідження. Зваживши на те, що Р. Фельдау ані до, ані після листопада 1879 р ніколи не виступав у Москві, а також на те, що всі його попередні й подальші гастрольні подорожі відбувалися влітку або на початку осені, але не наприкінці листопада, тобто тоді, коли піаніст традиційно активно займався педагогічною діяльністю, можна з великою ймовірністю стверджувати, що його приїзд до цього міста і виступ були пов'язані саме з бажанням відвідати смертельно хворого друга і, можливо, допомогти його родині виручкою з цього концерту.

Як відомо, Г. Венявський помер у березні 1880 р., не доживши до свого 45-річчя, а його одеському старшому другові було даровано долею ще 15 років активного творчого життя і визнання як педагога й артиста. Так, у 1884 р. «Харьковские губернские ведомости» інформували читачів про артистичні успіхи колишньої учениці Р. Фельдау К. Вейнбергер, яка продовжила музичну освіту в празькій музичній школі родини Прокшів, виступала у Празі в концертах, мала схвальні відгуки в чеській пресі, а також удостоїлася «самих утішних і підбадьорливих слів» від А. Рубінштейна, який чув її гру².

Поступово згладжувалися, ставали доброзичливішими щодо Р. Фельдау відгуки колись непримиренного критика І. Кузьмінського. Так, коли навесні 1886 р., з нагоди присутності в місті двох яскравих артистів – скрипаля Г. Фрімана і віолончеліста В. Венігера, Р. Фельдау органі-

¹ Sud. Южный край. Севастополь / Sud // Одесский вестник. – 1879. – 1 августа.

² Часть неофициальная // Харьковские губернские ведомости. – 1884. – 2 февраля.

зував два музичних вечори за підпискою, у яких було виконано кілька творів камерної музики, критик відзначив: «Неможливо відмовити п. Фельдау в умінні робити добрий вибір творів, що свідчить про його серйозне ставлення до мистецтва; щодо нього можна застосувати слова філософа, перефразувавши їх так: “скажи, яку ти любиш музику, і я тоді скажу який ти музикант”. У програмах його концертів мені ніколи не траплялася стара, безідейна, беззмістовна, хоча б і ефектна для публіки п’еса, вони завжди сповнені зацікавленості та свіжості, а це не завжди буває з іншими піаністами. Він уже не зупиниться у виборі на якомусь *étude pour la main gauche* [етюд для лівої руки (франц.) – В. Ш.]. Програмою двох концертів, що мають відбутися, підтверджуються мої слова. Бажано, щоб вона знайшла наслідувачів»¹. А після гастролей Р. Фельдау восени того ж року в Бухаресті, де, за словами румунських газет, він мав значний успіх², анонсує вокальний концерт В. Мерзвинського, якому мав акомпанувати Р. Фельдау, І. Кузьмінський зазначив, що польський співак «<...> добре зробив, що запросив п. Фельдау, який внесе в його концерт чимало пожвавлення. Наш піаніст останнім часом щось дуже рідко став з’являтися на публіці; він тепер віддає перевагу закордонним мандрям: так, нещодавно він концертував у Румунії. Не варто забувати своїх»³.

Р. Фельдау помер в Одесі 4 (16) лютого 1895 р.⁴, працюючи до останніх днів з учнями, проте, як і колись Г. Венявський, залишивши родину без матеріальних статків. Через два тижні після його смерті в міському біржовому залі було організовано благодійний концерт на користь

¹ Бемоль [Кузьминский И. М.]. Театр и музыка / Бемоль // Одесский вестник. – 1886. – 16 марта.

² Театр и музыка // Одесский вестник. – 1886. – 7 ноября.

³ Бемоль [Кузьминский И. М.]. Театр и музыка / Бемоль // Одесский вестник. – 1886. – 30 декабря.

⁴ [Некролог] // Новороссийский телеграф. – 1895. – 6 февраля.

удови піаніста. У ньому взяли участь відомий співак-тенор, виконавець партії Германа в першій одеській постановці опери П. Чайковського «Пікова дама» Й. Г. Супруненко, дві молоді випускниці Паризької консерваторії талановита скрипачка С. Я. Іаффе (пізніше вона увійшла до історії музичного виконавства як Яффе) і піаністка Н. В. Докс, а також викладач музичних класів місцевого відділення Імператорського російського музичного товариства віолончеліст О. А. Вульфус¹. Газета «Новороссийский телеграф» так відгукнулася на цю подію: «Концерт на користь родини небіжчика Р. Фельдау, який відбувся <...> 20 лютого, у залі біржі, залучив багато слухачів і дав вельми значний збір. Це найважливіший результат концерту, що був організований для матеріальної підтримки родини покійного піаніста, який залишив дружину і дітей без статків, попри всі його прижиттєві успіхи і популярність. Приємно було переконатися, що пам'ять Р. Фельдау, якому одеська публіка мала бути вдячною за його музично-педагогічні заслуги і постійні намагання залучити до Одеси видатних артистів, ушановують одесити, і родині покійного надано необхідне співчуття. Художній бік концерту вдався ще краще»². Серед багатьох інших творів, віртуозно виконаних у концерті скрипачкою, як останнє «прощавай» від колишнього друга, або, можливо, як привітання в сонмі безсмертних, лунала Мазурка Г. Венявського – «шедевр скрипкової гри»³.

Гастрольні виступи геніального скрипаля Г. Венявського, ім'я якого навічно увійшло до сузір'я найкращих музикантів усіх часів і народів, у містах російської провінції, як і в найбільших культурних центрах Росії, Європи й Америки, сприяли розширенню для місцевих слу-

¹ [Объявления] // Новороссийский телеграф. – 1895. – 17 февраля.

² Нота. Театр и музыка. Концерт в пользу семьи покойного Р. Фельдау / Нота // Новороссийский телеграф. – 1895. – 22 февраля.

³ Там само.

хачів – професіоналів і простих шанувальників музики – обрив віртуозних можливостей людини, вихованню їх на найкращих зразках скрипкового репертуару, спонукаючи небайдужих до професійних занять на скрипці якомога досконаліше оволодіти скрипковим виконавським мистецтвом. На відміну від Г. Венявського, напівзабутий нині Р. Фельдау, свідчення про якого збереглися майже виключно на шпальтах періодичних видань тих часів, за об'єктивними даними не входив до вищих і навіть до перших ешелонів музичної еліти Росії, але водночас як акомпаніатор, учасник камерних ансамблів та організатор концертів мав заслужену повагу багатьох талановитіших за нього музикантів. Його багаторічна діяльність в Одесі сприяла побудові того музично-культурного тла, на якому, завдяки праці багатьох десятків, якщо не сотень таких скромних трудівників як він, базувався розвиток і розквіт у ХХ ст. музичного мистецтва України. А приклад дружби двох таких несхожих особистостей свідчить про можливість повноцінного і здорового сприйняття життя лише людьми творчими і відданими спільному служінню високим ідеалам – незалежно від їхніх звань, рівня таланту і щаблю в суспільній і мистецькій ієрархіях. Подальше дослідження може стосуватися виявлення діяльності і творчих контактів багатьох майже забутих нині музичних діячів минулого, які працювали в регіональних культурних центрах України.

ЛІТЕРАТУРА

1. А. Б. Современная летопись. [О концерте г-жи Жени Бай] / А. Б. // Одесский вестник. – 1877. – 4 августа.
2. [Анонс концерта Г. Руфа] // Одесский вестник. – 1865. – 21 марта.
3. [Анонс концерта Р. Фельдау] // Одесский вестник. – 1865. – 18 марта.
4. [Анонс концерта Р. Фельдау] // Одесский вестник. – 1867. – 23 марта.
5. [Анонс прощального концерта Ф. Консоло с участием Р. Фельдау] // Одесский вестник. – 1866. – 28 мая.

6. Бемоль [Кузьминский И. М.]. Музыкальная хроника / Бемоль // Одесский вестник. – 1875. – 23 апреля.
7. Бемоль [Кузьминский И. М.]. Музыкальная хроника / Бемоль // Одесский вестник. – 1874. – 30 марта.
8. Бемоль [Кузьминский И. М.]. Музыкальная хроника / Бемоль // Одесский вестник. – 1879. – 9 марта.
9. Бемоль [Кузьминский И. М.]. Музыкальная хроника. I. Несколько слов о музыкальной критике, провинциальной в особенности. Её обязанности / Бемоль // Новороссийский телеграф. – 1869. – 9 марта.
10. Бемоль [Кузьминский И. М.]. Театр и музыка / Бемоль // Одесский вестник. – 1886. – 30 декабря.
11. Бемоль [Кузьминский И. М.]. Театр и музыка / Бемоль // Одесский вестник. – 1886. – 16 марта.
12. Бемоль [Кузьминский И. М.]. Хроника. Концерты Дезире Арто и Генриха Венявского / Бемоль // Одесский вестник – 1879. – 16 февраля.
13. Дагилайская Э. Р. Из прошлого фортепианного исполнительства и фортепианной педагогики в Одессе / Э. Р. Дагилайская // Мастерство музыканта-исполнителя : [сб. ст.]. – Вып. 2 / [редкол. : Т. Гайдамович и др.]. – М. : Сов. композитор, 1976. – С. 246–288.
14. Дерibas А. М. Старая Одесса. Забытые страницы: ист. очерки и воспоминания / А. М. Дерibas. – К. : Мистецтво, 2005. – 416 с.
15. Кацанов Я. С. Из истории музыкальной культуры Одессы (1794–1855) / Я. С. Кацанов // Из музыкального прошлого : [сб. очерков] / – М. : Гос. муз. изд-во, 1960. – Вып. 1 / [ред.-сост. Б. С. Штейнпресс.] – С. 393–459.
16. Концерт Г. Венявского // Одесский вестник. – 1868. – 8 июня.
17. [Некролог] // Новороссийский телеграф. – 1895. – 6 февраля.
18. Нота. Театр и музыка. Концерт в пользу семьи покойного Р. Фельдау / Нота // Новороссийский телеграф. – 1895. – 22 февраля.
19. [О втором сеансе классической музыки г. Венявского] // Одесский вестник. – 1868. – 16 июля.
20. [О первом концерте Г. Венявского] // Одесский вестник. – 1868. – 11 июля.

21. [Объявления] // Новороссийский телеграф. – 1895. – 17 февраля.
22. [Объявления] // Одесский вестник. – 1897. – 18 февраля.
23. Онискевич Я. Феодосия / Я. Онискевич // Одесский вестник. – 1868. – 3 сентября.
24. [Отзывы зарубежных газет об игре Р. Фельдау] // Одесский вестник. – 1872. – 22 декабря.
25. Розенберг Р. М. Музыкальная Одесса / Р. М. Розенберг. – Одесса : ред.-издат. отдел обл. управл. по печати, 1995. – 160 с.
26. Театр и музыка // Одесский вестник. – 1879. – 9 декабря.
27. Театр и музыка // Одесский вестник. – 1886. – 7 ноября.
28. Фельдау Р. Письмо к редактору Одесского вестника / Р. Фельдау // Одесский вестник. – 1875. – 2 мая.
29. Фельдау Р. Письмо к редактору / Р. Фельдау // Одесский вестник. – 1879. – 1 апреля.
30. Форум официального сайта программы Первого национального телеканала России «Моя родословная» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.1tv.ru/sprojects_questions/si=5762
31. Хроника // Одесский вестник. – 1879. – 18 февраля.
32. Часть неофициальная // Харьковские губернские ведомости. – 1884. – 2 февраля.
33. Щепакін В. М. Камерне виконавство в Одесі наприкінці 1860-х – початку 1870-х років як приклад творчої взаємодії представників різних культур / В. М. Щепакін // Культура України. – Вып. 36 : зб. наук. пр. / М-во культури України; Харк. держ. акад. культури ; за заг. ред. В. М. Шейка. – Харків : ХДАК, 2012. – С. 276–288.
34. Щепакін В. М. Віденський піаніст Рудольф Фельдау в музичному житті Одеси II половини XIX століття (за матеріалами періодичних видань) / В. М. Щепакін // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв : зб. наук. пр. / за ред. В. Я. Даниленка. – Харків : ХДАДМ, 2012. – С. 167–171. – (Мистецтвознавство. – № 1).
35. * * Симферополь (Корреспонденция Од. Вестн.) / * * // Одесский вестник. – 1864. – 25 мая.
36. Sud. Южный край. Севастополь / Sud // Одесский вестник. – 1879. – 1 августа.

Василь Щепакін. «...Міцно тисну твою руку, люб'язний Фельдау...» (феномен творчих стосунків одеського музиканта Рудольфа Фельдау та Генріха Венявського). Розглянуто історію творчих взаємин Г. Венявського та Р. Фельдау в контексті розвитку музичної культури півдня Російської імперії (України). Проаналізовано різнобічну діяльність Р. Фельдау в Одесі. Наведено факти творчих контактів Р. Фельдау з багатьма європейськими музикантами.

Ключові слова: музична культура Одеси, музична педагогіка, музичне виконавство, гастролі.

Василий Щепакин. «...Крепко жму твою руку, любезный Фельдау...» (Из забытых страниц истории музыкальной Одессы). Рассмотрена история творческих взаимоотношений Г. Венявского и Р. Фельдау в контексте развития музыкальной культуры юга Российской империи (Украины). Проанализирована разносторонняя деятельность Р. Фельдау в Одессе. Приведены факты творческих контактов Р. Фельдау со многими европейскими музыкантами.

Ключевые слова: музыкальная культура Одессы, музыкальная педагогика, музыкальное исполнительство, гастролі.

Vasyl Shepakin. “...I shake your hand, my dear Feldau...” (From the forgotten pages of the history of musical Odessa). The history of creative relations G. Wieniawski and R. Feldau in the context of the development of musical culture of the South of Russian Empire (Ukraine) is being discusses. The over a wide spectrum of activity R. Feldau in Odessa is being analyzed. The facts of creative contacts R. Feldau with many musicians of the European level are being presented.

Key words: musical culture of Odessa, music-pedagogy, musical performance, touring.